

гічних планів розвитку міст, дослідження існуючих проблем та розробка рекомендацій з їх розв'язання), проектно-консалтинговий (оцінка землі, майна, майнових комплексів та бізнесу, розробка бізнес-планів) та навчально-методичний (розробка методик та нормативно-правових актів, навчальних програм з майна, майнових прав, бізнесу та землі, підготовки спеціалістів-оцінювачів).

1. *Мойсеев Н.Н. Человек и ноосфера.* – М., 1990. 2. *Николаев В.Н., Брук В.М. Системотехника: методы и приложения.* –Л., 1985. 3. *Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В. та ін. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери.* – Львів, 1999.

УДК 72.035

Демків М.В., Лінда С.М.

НУ “Львівська політехніка”, кафедра РРАК

АНАЛІЗ СТИЛЬОВИХ ТА КОМПОЗИЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОБ'ЄКТІВ ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЗМУ

© Демків М.В., Лінда С.М., 2000

Наведено класифікацію і характеристику композиційних схем фасадів споруд Львова періоду історизму, визначені функціональні типи споруд, де такі композиційні схеми застосовувалися.

Однією із специфічних особливостей архітектури періоду історизму є орієнтація у стильових і композиційних характеристиках екстер'єрів споруд на певні історичні архітектурні прообрази, які ставали прецедентами для формування конкретних вирішень. Так, на основі історичних архітектурних стилів-прототипів у львівській архітектурі доби історизму отримали розповсюдження ряд неостилів [1,2] (див. статтю: Лінда С.М. “Проблема стилю в архітектурі львівського історизму”). Для створення композицій фасадів споруд (принципових схем яких було не так вже і багато) існували також реальні прототипи.

У результаті аналітичного огляду попереднього архітектурного розвитку встановлено, що принципові композиційні схеми фасадів спиралися на такі архітектурні прототипи, сформовані в часи європейського Відродження:

- композиції фасадів італійських палаццо доби Відродження, які стали прообразами для формування композиційних вирішень прибуткових будинків;
- композиції фасадів французьких палаців доби Відродження, які стали прообразами для формування композиційних вирішень громадських споруд, палаців, частково прибуткових будинків;
- композиції фасадів симетричних італійських вілл доби Відродження, на основі яких були сформовані композиції прибуткових будинків і громадських споруд;
- асиметричні композиції італійських віл доби Відродження, які стали основою для формування композицій фасадів вілл і особняків.

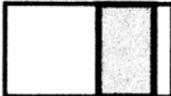
Окремими групами для формування композиційних вирішень сакральних споруд стали готичні, романські костели та візантійські церкви. Необхідно зазначити, що композиційні, стильові, об'ємно-просторові характеристики тих функціональних типів споруд, які існували раніше, безпосередньо перейшли і у архітектурну практику періоду історизму.

Отже, у період історизму у проектній практиці Львова розповсюдилися такі 4 принципові композиційні схеми фасадів (табл.1):

- тип I – **рівноакцентний симетричний фасад**;
- тип II – **центральноосьовий симетричний фасад**, який має 2 підтипи – одноосьовий і триосьовий;
- тип III – **“кулісний” фасад**;
- тип IV – **асиметричний фасад**.

Таблиця 1

Типи композиційних схем фасадів споруд Львова періоду історизму

Тип I Рівноакцентний симетричний фасад	Тип II Центральноосьовий симетричний фасад	Тип III “Кулісний” фасад	Тип IV Асиметричний фасад
	 одноосьовий		
	 триосьовий		

Вибір того чи іншого типу фасадної композиції залежав від функціонального типу споруди, а також від її розташування у системі міської забудови (табл.2). Відповідно до цього конкретна споруда може бути:

- рядова у рядовій забудові;
- кутова у рядовій забудові;
- окремостояча.

Таблиця 2

Способи розташування споруд у системі міської забудови

У рядовій забудові		Окремостояча
кутова	рядова	
		

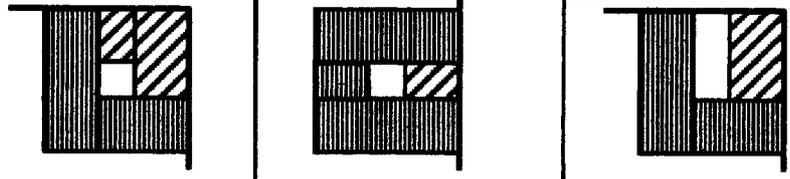
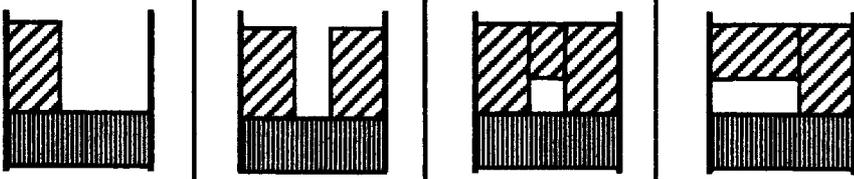
Розглянемо детальніше кожний тип композиції фасаду.

Тип I – рівноакцентний симетричний фасад. Навіть візуальне обстеження забудови Львова доби історизму дає підстави стверджувати, що саме цей тип фасаду є переважаючим у забудові міста. Неможливість архітектором передбачити подальший характер розвитку забудови вулиці чи кварталу, які цілком залежали від приватної ініціативи, а також значна розтягнутість у часі процесу формування забудови (збудова деяких вулиць формувалася протягом 20 років: наприклад, перший будинок на вул. Крушельницької був споруджений у

1875 р., а останній – у 1896 р.), примушували архітекторів відмовлятися від яскраво виражених композиційних акцентів у спорудженні рядових будівель. Особливо це стосувалося прибуткових будинків – домінуючого типу споруд у період історизму. В умовах щільної міської забудови просторовий розвиток планувальних структур прибуткових будинків йшов у глибину ділянки, що зумовило диференціацію планувальних об'ємів на головний корпус (який розташовувався вздовж вулиці) і на флігель або офіцину (табл.3), який під кутом примикав до головного корпусу. Зважаючи на порівняно невеликі розміри

Таблиця 3

Способи розташування споруд у системі міської забудови

Елементи планувальної структури прибуткових будинків	Способи блокування		
 Головний корпус	 У кутовій забудові		
 Флігель (офіцина)	 У рядовій забудові		

ділянок, у Львові не набуло поширення будівництво поперечних флігелів. Найхарактернішими планувальними вирішеннями є Г-подібні композиції при ширині ділянок від 8-9 м і П-подібні при ширині ділянок до 30-40 м. В умовах такої забудови єдиним зосередженням декору (стилю) прибуткового будинку стала площа головного фасаду. Для прибуткових будинків був властивий фронтальний тип фасадної композиції, який характеризувався розвитком за двома координатами: шириною і висотою, глибинна координата була розвинута слабо і мала підпорядковане значення. Цей тип фасадної композиції можна характеризувати як метричну, статичну систему. Основними засобами виявлення фронтальної поверхні стали:

- *виразне горизонтальне членування поверхні стіни* за допомогою міжповерхових поясів і карнизів. Характерним є те, що постійними залишалися пропорції такого членування по вертикалі: пояски і міжповерхові карнизи ділили поверхню фасаду на 3 рівні частини;

- *рівномірне метричне чергування однакових елементів* (прорізів вікон з однаковим оздобленням через однакові інтервали, декор вікон змінювався лише з поверхом). Елементарна метрична система частіше ускладнювалася створенням ритмічних рядів: чергування різних інтервалів між однаковими елементами, ритмічне чергування різних за своєю структурою і формою елементів (вікна і пілястри, вікна і рельєфні вставки). Деколи збільшення інтервалу між центральним і сусіднім елементом, незначна зміна центрального елемента метричного ряду або наявність нового елемента слабо акцентували головну вісь симетрії.

На рис.1 наведена схема фасадної композиції *типу I*, а також приклад споруди, для якої властивий такий тип композиції: прибутковий будинок по вул. Бандери, 7, споруджений у 1878 р. за проектом А.Каменобродського [3]. За стильовими характеристиками цей будинок належить до італійського неоренесансу. Фасад є рівноакцентний, симетричний. Головна вісь слабо акцентована незначною зміною декору елемента ритмічного ряду (вікна) і введенням нового елемента (балкону). Такий тип фасадної композиції дуже рідко зустрічається у будівництві громадських споруд, не властивий для будівництва особняків, вілл, палаців.

Тип II – центральноосьовий симетричний фасад. Такий тип фасадної композиції домінує у будівництві різноманітних громадських і палацових споруд. Сильно акцентована головна вісь виконувала не лише організаційну роль у композиції фасаду, але була важливим засобом для підкреслення значимості споруди у системі міської забудови. Цей тип фасадної композиції також розподіляється на два основні підтипи: триосьовий і одноосьовий. Триосьова композиційна схема використовувалася при великій протяжності лінії фасаду – більше 60 м (довжина головного фасаду Галицького Намісництва – 64 м, Нової Єврейської лікарні – 86 м, Львівської політехніки – 82 м, Галицького сейму – 106 м, Будинку інвалідів – 126 м). Осі акцентувалися за допомогою ризалітів, головним акцентом був центральний ризаліт. Залежно від обраного стильового прототипу використовувалися різні способи акцентування головної осі: у випадку італійського неоренесансу – колонний портик, який опирається на високий рустований цоколь і увінчаний масивним аттиком (Галицький сейм, Львівська політехніка, Крайовий суд), у випадку французького неоренесансу основним акцентом був високий мансардовий дах (Галицький Кредитний банк, Намісництво), у випадку “орієнтального стилю” – високий купол, обличкований глазурованою плиткою (нова Єврейська лікарня). Бокові ризаліти мали підпорядковане значення і служили фланкуючими елементами фасадної композиції. У композиціях фасадів деяких споруд (початкова школа св.Анни, жіноча школа ім.королеви Ядвіги) був виявлений “зворотній” принцип – рівнозначним важливими акцентами ставали бокові осі, а головна носила підпорядковане значення. Такий “антикласичний” принцип формотворення фасадної композиції був властивий для менш важливих громадських споруд.

Підтип одноосьового центральносиметричного фасаду використовувався у тому випадку, коли довжина фасаду споруди була обмежена – до 30 м (наприклад, при розташуванні будівлі у лінії рядової забудови, що в умовах Львова траплялося часто), а високий соціальний статус споруди вимагав репрезентативного фасадного вирішення: будинок Дирекції Державних залізниць, Художньо-Промислового музею, Міського театру, будинку Крайової ради шкіл, Мінералогічно-хімічного інституту, Міського казино, гімназії № 3. Основним засобом для акценту головної осі ставав центральний ризаліт, а при дуже обмежених метричних розмірах – еркер (Авансовий банк). Розміри ризаліту залежали від метричних параметрів фасаду (висоти), а пропорції найчастіше вписувалися у квадрат.

Цей підтип фасадної композиції деколи використовувався у будівництві прибуткових будинків. Єдність планувальної композиції забезпечувалася наявністю центрального ризаліта-кріповки, який був слабо розвинений у глибину (до 15 см). У результаті пропорційного аналізу фасадів було виявлено, що пропорції ризаліту залежали від висоти споруди і від довжини фасаду. При великій довжині (від 25 м) ширина ризаліту дорівнювала висоті будинку, при меншій (від 16 м до 25 м) – 2/3 висоти будинку (до 7 м). Елементи ритмічного (або метричного) ряду ризаліту, як правило з незначними змінами, повторювали елементи

Рис.1. Тип I. Рівноакцентний симетричний фасад. Приклад споруди з композицією фасаду типу I: будинок по вул.Бандери, 7 (1878 р., арх. А.Каменобродський)

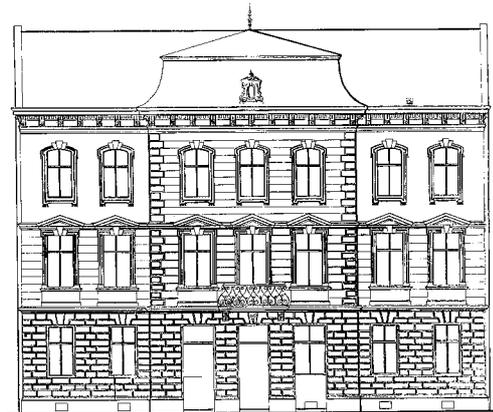

Рис.2. Тип II. Центральньоосьовий симетричний фасад. Приклад споруди з композицією фасаду типу II: будинок по вул. Бандери, 21 (1884 р., арх. Ю.Цибульський)

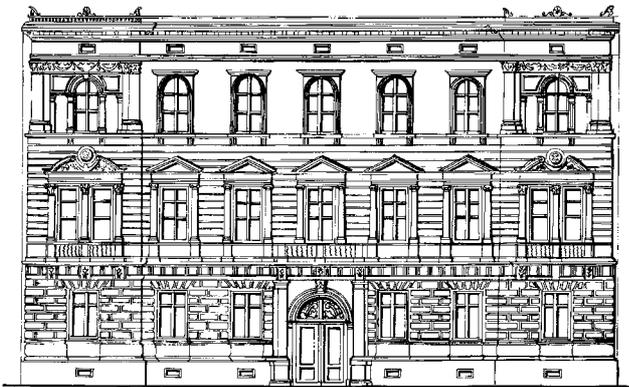

Рис.3. Тип III. “Кулісний” фасад. Приклад споруди з композицією фасаду типу III: будинок по вул. Лепкого, 6 (1883 р., арх. брати Шульц)

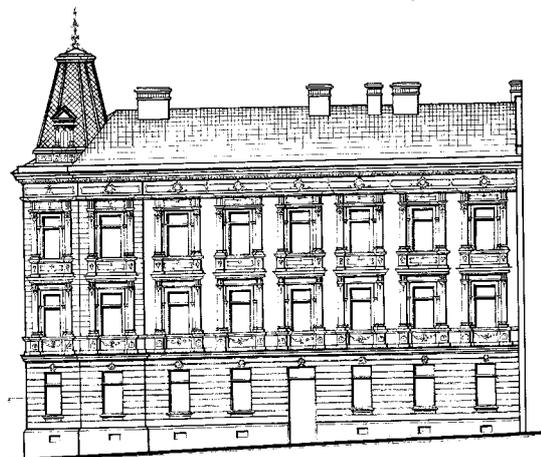

Рис.4. Тип IV. Асиметричний фасад. Приклад споруди з композицією фасаду типу IV: будинок по вул. Декарта, 1 (1898 р., арх. Й.Вінярс)

основної площини фасаду. Такими змінами могли бути: зміна інтервалу між крайніми елементами ризаліту (кріповки) і елементами основної фасадної площини, зміна характеру поверхні ризаліту (інша фактура, матеріал), зміна самих елементів ритмічного ряду (багатший декор вікон, зміна конфігурації віконного прорізу), введення нових елементів (балкон, більше вікно), а також наявності вивершувального елемента (аттик, люкарна, мансардове завершення даху). Площина центрального ризаліту могла стати полем для розвитку нової архітектурної теми у композиції фасаду (наприклад, будівлі у стилі “цитат класицизму”). Виступи ризаліту на фасаді могли не співпадати з розташуванням поперечних стін, що свідчило про певну автономність планувального вирішення і композиції фасаду. На рис.2 наведена схема фасадної композиції цього типу і приклад споруди. Будинок споруджено по вул. Бандери, 21 у 1884 р. за проектом Ю.Цибульського [4]. За стильовими характеристиками – це представник французького неоренесансу. Фасад симетричний з виразним акцентом головної осі за допомогою ризаліту-кріповки, а також високого мансардового даху з люкарною. Елементи ритмічного ряду і основної площини фасаду і ризаліту є однакові, проте додатково головна вісь акцентована зміною фактури поверхні.

Тип III – “кулісний” фасад. Цей тип фасадної композиції був також дуже поширений у будівництві прибуткових будинків. “Куліси” вдало зупиняли протяжність монотонних метричних і ритмічних рядів у рядовій забудові. Вони збагачували пластику фасаду, ставали зосередженням архітектурного і скульптурного декору, проте не були сильними акцентами у забудові і не порушували її цілісності. Куліси фасаду формувалися боковими ризалітами-кріповками, слабо розвиненими у глибину (до 15 см). При збереженні загальних принципів розподілу фасадної площини по горизонталі (на три рівні частини), змінилися засади вертикального членування. Виявлено, що основною характеристикою при побудові пропорцій бокових ризалітів була висота споруди як єдина стала величина. Ширина ризаліту могла становити $1/3$ висоти споруди, а при великій довжині фасаду (більше 25 м) – $1/2$ висоти. Акцентування ризалітів відбувалося за рахунок зменшення інтервалу між двома елементами ритмічного ряду і можливе об’єднання їх у один якісно новий елемент, введення у ритмічний ряд нового елемента, наприклад, вікна, за пропорціями і габаритами відмінного від загального ритмічного ряду, зміна характеру поверхні – введення розшивки, русту, обрамлення ризалітів пілястрами, наріжним рустуванням, введенням вивершувальних елементів: аттиків, люкарн, мансардових дахів. Акцентування бокових осей будинку відбувалося також за рахунок введення у структуру фасаду бокових еркерів, винос яких становив від 0,75 м до 1,2 м. На рис.3 показана схема “кулісного” фасаду і приклад споруди, для якої властивий такий тип фасадної композиції. Прибутковий будинок по вул. Лепкого, 6 був споруджений у 1883 р. за проектом арх. братів Шульц [5]. У стильовому аспекті – це представник італійського неоренесансу. “Куліси” фасаду формуються боковими виступами-кріповками, які акцентовані введенням нових елементів метричного ряду – спарені вікна на другому поверсі і своєрідні Серліани на третьому поверсі.

Серед громадських споруд тип кулісного фасаду поширився, в основному, у спорудженні початкових шкіл, оскільки специфіка функціонування цих споруд (поділ на рівноцінні чоловічу і жіночу половину) передбачала вираження двоїстості планувальної структури споруди і на фасаді. Основним засобом для організації композиції стали бокові ризаліти на фасадах початкових шкіл ім.Чацького, ім.Сташиця, св.Марії Магдалини, ім.Міцкевича, св.Мартина.

Тип IV – асиметричний фасад. Асиметричні композиції фасадів прибуткових будинків діляться на два підтипи: асиметрія кутових будинків і асиметрія рядових будинків. Наріжники будівель, як правило, акцентувалися і часто ставали важливими архітектурними домінантами і візуальними орієнтирами в міській забудові. Композиції наріжних будівель формувалися з двох (рідко трьох) фасадів, розташованих під кутом відповідно до напрямку вулиці. Кожний з фасадів міг мати будь-який тип фасадної композиції (деколи вони були різні), а асиметрія була зумовлена наявністю наріжного елемента-акцента. Відповідно до способу вирішення наріжника споруди вони поділяються на такі: зі зміненою конфігурацією кута у плані – “зрізання” кута по прямій лінії, величина зрізу коливалася в межах від 2 м до 12 м (деколи “зріз” перетворювався на “третій” фасад), заокруглення кута, радіус заокруглення від 1,8 м до 4 м, виділення кута за допомогою виступів-кріповок (ризалітів) без зміни конфігурації кута, комбінований спосіб – виділення кута ризалітами зі зміною конфігурації, зміна пластики наріжного вирішення за допомогою еркерів (круглих або прямокутних у плані), балконів, введення наріжного вивершувального елемента – аттика, вежі, шатрового або купольного завершення. На рис.4 наведена схема типу IV композиції фасаду і приклад споруди: прибутковий будинок по вул. Декарта, 1 побудований у 1898 р. за

проектом Й.Вінярса [6]. За стильовою характеристикою – це представник необароко. Кутове розташування будинку зумовило асиметрію фасадної композиції. Наріжний кут зрізаний (величина зрізу – 2,5 м) і виділений виступами-кріповками, фактура поверхні яких відмінна від фактури решти поверхні фасаду. Основним акцентом наріжника будинку є шатрове восьмигранне завершення.

Введення асиметрії у фасадні композиції прибуткових будинків, розташованих у рядовій забудові, було зумовлене бажанням збагатити композицію при невеликій ширині фасаду (від 8-9 м до 13-16 м). Основним засобом збагачення структури фасаду ставав боковий виступ-кріповка (ризаліт). Принципи побудови його пропорцій були аналогічні “кулісному” типу. Ризаліт акцентували зміною конфігурації або габаритів елементів ритмічного ряду, вивершувальним елементом. У забудові Львова є кілька прикладів яскраво індивідуальних асиметричних фасадних композицій (буд. по пр. Шевченка, 14, по вул. Дорошенка, 11). Поширився прийом об’єднання двох асиметричних фасадів у одну цілісну композицію, у результаті чого візуально створювався єдиний “кулісний” фасад (буд. по вул. Липовій 10-12, по вул. Личаківській, 39-41 і 43-45) або центральносиметричний фасад (буд. по вул. Лепкого, 10-12). Асиметрія фасадних вирішень громадських споруд була зумовлена виключно способом розташування споруди у системі міської забудови. Такий тип фасадної композиції домінував у будівництві вілл і особняків. Асиметрія планувального вирішення стала основою для формування мальовничої об’ємно-просторової композиції, а отже, у будівництві вілл і особняків внутрішня планувальна структура і фасадне вирішення були тісно пов’язані. За організацію асиметричних об’ємно-просторових мас фасади композиції особняків можна поділити на такі групи:

- побудовані за принципом асиметричного поєднання подібних за метричними та пропорційними характеристиками частин;

- побудовані за принципом поєднання контрастних різнохарактерних елементів. Домінантою таких об’ємно-просторових композицій стає вертикаль вежі.

У період історизму були напрацьовані оптимальні композиційні схеми побудови фасадів споруд, що дозволяло створювати цілісну, проте не монотонну і не уніфіковану забудову.

Аналіз споруд за стильовими і композиційними характеристиками є важливий для визначення вартості тієї чи іншої будівлі. Проаналізувавши значну кількість споруд у стильовому і композиційному аспектах, можна визначити унікальні для забудови Львова, а також визначити загальні закономірності у розвитку стильових та композиційних вирішень екстер’єрів споруд.

1. Демків М.В., Лінда С.М. *Методи стилістичного аналізу історичних об’єктів* // Вісн. ДУ “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375. – С.27-30. 2. Лінда С.М. *Архітектура Львова періоду історизму: закономірності і специфіка розвитку* // Вісн. ДУ “Львівська політехніка”. – 1999. – № 375. – С.76-86. 3. Державний архів Львівської області (далі ДАЛО), фонд 2, опис 2, справа 4757. 4. ДАЛО, фонд 2, опис 2, справа 4773. 5. ДАЛО, фонд 2, опис 1, справа 566. 6. ДАЛО, фонд 2, опис 1, справа 1840.